

דבר חזק ומשפט

שע"י כולל בית דב בער ורפאל להוראה ודיינות, ניליון מס. 98.
בניהמ"ד משאת מרדכי, רחוב נחל דולב 88, רמב"ש א'.

חשון תשע"ו

הרה"ג ר' חנוך סנהדראי שליט"א
ראש הכולל ודיין בבית דין "דרכי משפט"

טעית- שלמת, האמנם?

ראובן פנה שבוע לפני ראש השנה של סוף שביעית לבי"ד באזור מגוריו לכתוב עבורו פרוזבול, והודיע להם שהוא עומד להלוות סכום גדול בעוד מספר ימים. הדיינים אמרו לו שיכתבו עכשיו את הפרוזבול וידחו את זמנו לערב ראש השנה, ובכך, לדעתם, הפרוזבול יכלול את ההלוואה.

לאחר זמן התברר לראובן שפרוזבול שזמנו מאוחר פסול, ומחמת כן חייב לשמט את כל חובותיו ולא יוכל להוציא מהלווים את כספו, ומחמת כן הוא תבע את הדיינים לשלם לו את ההפסד שנגרם מחמתם. האם הם חייבים?

תשובה: בכדי לענות על השאלה יש לברר מספר עניינים:

א. גבית חוב כשזמן הפרוזבול מאוחר:

במשנה מסכת שביעית [פ"י מ"ה] פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול, שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרים כשרים.

ובאר הברטנורא: פרוזבול המוקדם - שזמנו מוקדם, שנכתב בכסלו וזמנו הכתוב בתוכו מתשרי קודם, כשר, מפני שהורע כחו של מלוה בכך, דפרוזבול אינו מועיל אלא להלוואות שלפניו, דמשמסרו לבית דין הרי הן כגביות ושוב אין משמיטות, הלכך הלוואות הבאות אחריו שלא נמסרו לבית דין משמיטות נמצא דמפסיד במה שהקדים זמנו. אבל פרוזבול המאוחר פסול, שאיחר זמנו והוא הלווה בינתיים, וכשמוציא פרוזבול זה ורואים ב"ד הזמן סבורים שאותן הלוואות קדמו לפרוזבול ונמצא גובה שלא כדין.

ומבואר שאם אחר את הזמן הכתוב הפרוזבול הוא פסול מחשש שיגבה בו הלוואות שניתנו לאחר זמן כתיבתו, ולא זו בלבד שלא גובה את ההלוואה שהלווה לאחר כתיבת הפרוזבול אלא גם את ההלוואות שהלווה קודם כתיבת הפרוזבול אינו יכול לגבות.

וכן נפסק בשו"ע בס"י סז בסעיף לב: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול.

ערב אחד בשבוע...

ותוך שנה וחצי אתה בקיא בחושן משפט חלק ג'

✓ הכנה למבחני דיינות

✓ מתן דגש לפסקי דין בזמננו

✓ סיכומים בכתב

✓ תעודות יינתנו לעומדים בדרישות הקורס

והנה אף במקרה שלא כתב פרוזבול והשביעית משמטת את החוב נכתב במשנה בשביעית [פ"י מ"ה]: המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני. אמר לו אף על פי כן - יקבל ממנו, שנא' (דברים טו) וזה דבר השמטה.

ובגיטין דף לז: אמר רבה: ותלי ליה עד דאמר הכי. איתיביה אביי: כשהוא נותן לו, אל יאמר לו בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הן ובמתנה אני נותן לך. אמר ליה: תלי ליה נמי עד דאמר הכי.

ופרש רש"י [שם]: ותלי ליה - אם היה רוצה לחזור בו יתלנו על עין אם גברה ידו עד דאמר ליה אף על פי כן. עד דאמר הכי - במתנה אני נותן לך ואין כאן משום לא יגוש דלא בבי דינא קתבע ליה ולא משום חוב.

והקשה עליו הרא"ש [שם] שא"כ בטלת תורת שמיטת כספים, שכל אחד יכפה חברו עד שיאמר שרוצה לפרוע אף שנשמט החוב! ולכן באר בגמ' ותלי ליה - יהיו עיניו תלויות ומחכות שיאמר שרוצה להחזיר החוב, אבל ודאי אין המלווה יכול לכפות הלווה. וכן בירו': יאמר בפיו [שמשמט] והימין פשוטה לקבל [את הכסף].

ויישב הב"ח [סי' סז] את דברי רש"י שודאי אם הלווה אינו מחזיר החוב כלל מחמת השמיטה אין המלווה יכול לכפותו, ודווקא כשהחזיר את המעות יכול המלווה לומר שמשמט ובכל זאת לכפות הלווה להעמיד הכסף בידו, ונמצא שלא נעקרה שביעית, שהשמיטה קיימת במקרה שלא החזיר את ההלוואה.

ובש"ך [סז, יא] כתב שהמקל כרש"י הרי זה זריז ונשכר. והנה אף לרש"י דווקא כשהלווה החזיר את המעות יכול המלווה לכפותו ובכה"ג לא יהיה למלווה טענה על בי"ד שמחמתם הפסיד חובו, אבל במקרה שהלווה אינו רוצה להחזיר החוב מחמת השביעית נמצא שהמלווה הפסיד חובו מחמת ביה"ד, שטעה בכתיבת הפרוזבול, ויש לדון אם הם חייבים בהפסד שגרמו.

ב. חיוב שלישי שהחזיר שטר פרוע למלווה וגבה בו שנית:

ברמ"א בסימן נה סעיף א נכתב: שלישי שהחזיר שטר למלווה, שלא היה לו להחזיר, משמתינן לשלישי עד שמקבל עליו כל אונסא שיארע ללוה מזה. ואם נודע לב"ד שהחזיר שלא כדין, אין דנין על השטר. ואם לא נודע לב"ד, והוציאו מן הלוה כל השטר, ואח"כ נודע שהחזירו השלישי שלא כדין, השלישי פטור, דהוי גרמא בנוקין [ומקור דבריו מתשובת רשב"א אלף נ"ב].

"דיין" - בית מדרש ללימודי הוראה ודיינות

לפרטים נוספים: 052-7618781

או למייל: yadin613@gmail.com

טעית- שלמת, האמנם?

ובאמרי ברוך יישב באופן נוסף וכתב שבמעשה שעסק בו הרשב"א הלוח פרע מקצת החוב והשליש החזיר את השטר למלווה רק בכדי שיפרע את הסכום שעדיין לא התקבל, בשונה מעדי שקר שחתמו במרמה על השטר בכוונה שהלווה ישלם יותר ממה שחייב.

ג. שלישי שהחזיר שטר שאינו פרוע ללווה ומחמת כן הפסיד המלווה את חובו:

בש"ך [שם, ד] הביא את דברי המשאת בנימין שכתב שדוקא כשהשליש החזיר השטר למלווה שלא כדין שטר פרוע הוא פטור מחמת שהיו גרמא, וכדברי הרשב"א והרמ"א, אבל אם השליש החזיר ללווה שלא כדין שטר שאינו פרוע חייב מפני שהיו כמו שורף שטר של חברו שחייב, כמבואר בגמ' ובסל' שפו בסעיף ב.

והקשה הקצות החושן [ב] על דברי המשאת בנימין מדברי הרמ"א בסימן שפו [סעיף ג] בשם הנימוק"י [ב"ב י:]: בסופר שנתבקש לכתוב שטר חוב בגובה מאתיים וטעה וכתב מנה במקום מאתיים דפטור ולא הוי כמו שורף, ומדוע כאן כשהחזיר השטר ללווה גרוע מסופר שטעה וקלקל השטר?

ויישב: משום דשורף שטר כבר היה לו שטר וזה שורפו הו"ל מזיק, משא"כ בסופר שעדיין לא היה הזכות ואינו אלא כמונע ומתעלם עין מלהחזיר אבידת אחיו דא"צ לשלם, וכמ"ש הרמב"ן בדינא דגרמי ביודע עדות לחבירו ולא רצה להעיד דאינו חייב לשלם וז"ל, והוא הדין מי שראה חבירו רוצה ליתן מתנה לפלוני או הולך להציל ממונו והוא מעכבו אין מן הדין לחייבו, שאין זה גורם היזק אלא מונע ע"ש. וא"כ הוא הדין סופר שטעה וכתב מנה במקום מאתיים אינו אלא כמו צייר פומא דסהדי דלא יסהדון.

ומבואר בדין סופר שטעה וכתב שטר בסכום נמוך ממה שנצטווה ומחמת כן הפסיד המלווה שפטור מפני שאינו מזיק אלא נחשב למונע את חברו מלהרוויח.

וא"כ ה"ה בכתבת פרוזבול בטעות אין כאן נזק אלא רק מניעת רווח שגרמו הדיינים למלווה, ופטורים מלשלם.

העולה מהנ"ל: מלווה שכתב פרוזבול מאוחר הפסיד את כל חובותיו מחמת השמטת השביעית. הדיינים שהטעו את המלווה וגרמו להפסד פטורים מלשלם מדיני אדם.

ובאר הסמ"ע [ג] שבי"ד מנדים את השליש לפני הגביה מטעם שכל גרמא בניזקין מחייבין את הגורם לסלקו, משא"כ לאחר שכבר גבה המלווה שוב את החוב וההיזק כבר נעשה פטור השליש.

[ובפת"ש [שם א] ציין לדברי החת"ס שהקשה שלא נאמרו דיני גרמי וגרמא אלא באינש דעלמא המזיק חבירו, אבל מי שבא לידו דבר בתורת שמירה או שליחות חייב אפילו על צד רחוק ונפלא, וכל פשיעות השומרים ועיוות שליחות כד מעיינת בהו אינם אלא גרמא בעלמא ואפ"ה חייב, וא"כ קשה כיצד ניתן לפטור את השליש מדין גרמא? הרי הוא שומר שחייב בגרמא!

ובאר שנידון הרשב"א, שהשליש החזיר שטר למלווה שהעתיקו הרמ"א כאן, קאי על מה שכתב בריש הסימן כשהלווה והמלווה שניהם ציוו לשליש שאם לא יפרענו לזמן פלוני יחזירנו להמלווה, ופסקינן שם שלא ישמע לקולם ולא יחזירנו למלווה משום דהוא אסמכתא, ועל זה כתב אם עבר השליש והחזיר למלווה פטור, והיינו שהרי לא אתינן עלה מטעם שומר או שליח שהרי לא עבר על דעת משלחו כלל דהא הם ציווהו בכך, ונהי דמ"מ לא היה לו להחזירו, מ"מ אינו אלא כמזיק דעלמא דפטור בגרמא.]

והקשה הסמ"ע [ה] מדוע בסימן זו בסעיף לו פסק השו"ע בהודאת עדים ששקר חתמו על שטר ומחמת חתימתם גבה המלווה יותר מחובו שצריכין לשלם מדינא דגרמי? ובמה שונה מדין שלישי שמסר השטר שלא כדין וגרם לגביה שלא כדין מהלווה?

ותרץ וכתב ששליש הוי גרמא ופטור, ועדים שחתמו בשקר הוי גרמי וחייב, כמבואר בסל' שפו, ולא באר מהו החילוק בין המקרים.

ובקצות החושן [ב] באר ששליש שהחזיר שטר למלווה לא הוי מזיק אלא עדים שחתומים בו הם נחשבים לגובים את החוב, והו"ל כמו שוכר עדי שקר בסימן ל"ב [סעיף ב'] דפטור מדיני אדם, אבל עדים שחתמו בשקר אינהו דקא מזקי. ועי"ש מה שחידש מחמת סברה זו.

והנתיבות [ב] באר באופן אחר וכתב שכאשר העדים חותמין על השטר מיד יוצא הקול שנשתעבדו נכסיו ואינו יכול למכור שום נכסים, ומזיקין אותו תיכף, והוי גרמי כיון דההיזק נעשה מיד, משא"כ בהחזרת שטר פרוע אין יוצא קול ולא נעשה ההיזק מיד רק בשעה שגובה המלווה שלא כדין, וגם לא ברי הזיקא, דאימר לא יגבה ולכן הוי כגרמא בניזקין דפטור.

לחידודי

האם חייב לרפאות בהמת חברו מדין השבת אבידה?

אולם הרא"ש והתוס' שם כתבו שאף כשאין רופא אחר אינו מרפא בהמת חברו, והטעם "דלא הוי כמו משיב אבידתו, דמצוה להשיב לו איבתו, אבל אין מצוה לרפא לו בהמתו!" וצ"ע במה שונה משטף נהר קרקע חברו שחייב להציל?

הברכת אברהם [שם] תרץ שחיוב השבת אבידה הוא רק להחזיר לבעלים את שלו, שלא יופסד ממונו, אבל אין חיוב להשביח את הממון, וברפואה שהדרך היחידה למנוע הפסד היא השבחת הבהמה לא נכלל במצות השבת אבידה. וצ"ע.

עוד ניתן לומר שלדעת הר"ן התחדש ב"לכל אבידת אחיך" שגם כשמקום החפץ ידוע לבעלים אם אינו יודע שנוזק מגיע עליו נכלל ב"אבידת אחיך", אבל כשהבעלים של החפץ נמצאים במקום הנוזק, אף שאינם יכולים להציל ללא עזרת האחר ולא נכלל בחיוב "אבידת אחיך" [אלא רק בחיוב חסד]. ויש לעייו.

בב"מ ל"א. אמר רבא לכל אבידת אחיך [דברים כ"ב ג'], לרבות אבידת קרקע, וכן נפסק בשו"ע בסל' רנט סעיף ט: אבידת קרקע גם כן חייב להשיב, שאם ראה מים באים לשטוף שדה חבירו חייב לגזור בפניהם כדי להציל. ומבואר שחיוב השבת אבידה אינו דווקא כשהבעלים אינו יודע היכן החפץ אלא אף כשמקום הרכוש ידוע ועומד להיגרם נזק נכלל בחיוב השבת אבידה.

וקשה שבנדרים מא: מבואר שהמודר הנאה מחברו הרופא אסור לרופא לרפאת את בהמת המודר, והקשה הר"ן שמותר למודר הנאה להשיב אבידתו, וא"כ ה"ה מותר לו לרפאת את הבהמה מדין השבת אבידה! ותרץ שמדובר שיש עוד רופא במקום, ולכן מודר ההנאה פטור מלרפאת והמצווה תתקיים ע"י האחר.

האם במקרה ששוכר או שואל תכשיט יקר ומבטח אותו יש בכך חשש ריבית? האם במקרה ששוכר מכונית ועושה ביטוח על שמו יש בכך חשש ריבית? האם ב"ליסינג" יש חשש ריבית? על כך במאמר שלפנינו.

השאלה לדיון: כששוכר מקבל אחריות על חפץ אין זה דומה לשכירות רגילה, שבה אחריות האונסין על המשכיר, אלא כשכל האחריות על השוכר דומה להלוואה, שמקבל כסף והאחריות כולה על הלווה. ונמצא שכאשר השוכר גם מקבל אחריות וגם משלם דומה למי שלווה סכום ומוסיף עליו תשלום כריבית.

ב"מ סט: אמר רב: אגרא ופגרא [דהיינו- השוכר יכול לשלם תשלום כפול, גם עבור השימוש (אגרא) בחפץ המושכר וגם עבור גוף החפץ השכור אם יינזק (פגרא)]. אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב: אי אגרא - לא פגרא, אי פגרא - לא אגרא. [דהיינו- אם משלם עבור החפץ הוי כאילו קנה אותו ואינו חייב לשלם עבור שימוש שמשמש בחפץ ששייך לו, ואם המשכיר דורש תשלום מחמת שהחפץ שייך לו א"כ אינו יכול לתבוע מהשוכר לשלם אם יינזק החפץ, שהנזק ארע בחפץ ששייך לו והשוכר פטור]!

שתיק רב. אמר רב ששת: מאי טעמא שתיק רב? לא שמיעא ליה הא דתניא... אבל אמרו: השם פרה לחבירו ואמר לו: הרי פרתך עשויה עלי בשלשים דינר, ואני אעלה לך סלע בחדש - מותר, לפי שלא עשאה דמים. ולא עשאה? אמר רב ששת: לא עשאה דמים מחיים, אלא לאחר מיתה. ומבואר בגמ' שתשלום עבור החפץ אינו סותר את השכירות, וניתן לשכור ואף להתנות שאם החפץ השכור ייפסד השוכר יתחייב לשלם שוויו.

עוד שם: אמר רב פפא, הלכתא: ספינה אגרא ופגרא. ונהגו בני כופרא: אגרא - בשעת משיכה, פגרא - בשעת שבירה. אטו במנהגא תליא מילתא? - משום דמתניתא תניא מנהגא.

וברש"י [ד"ה מותר] מבואר שההיתר מבוסס על כך שאין כל האחריות על השוכר אלא **אחריות זולא** על המשכיר [-שאם שוויו של החפץ המושכר יוזל תוך כדי השכירות יחזיר השוכר את החפץ בעין כמות שהוא, וא"כ מוכח שהחפץ ברשות המשכיר, ולכן יכול לדרוש שכר], וכן דעת הרמב"ם לחלק מהדעות, וכן נקט השו"ע בסי' קעו בסעיף ג.

אולם התוס' [ע. ד"ה דקא] למדו **שההיתר נאמר דווקא בכלים שיש בהם פחת מחמת השימוש**, שאז תובע המשכיר תשלום שכירות מחמת פחת שארע בחפץ תוך כדי ההשתמשות, וכן תובע תשלום על גופו של חפץ אם יינזק, אבל אם אין השימוש בחפץ גורם לפחת אין היתר ליטול גם שכר וגם אחריות אף כשהמשכיר מקבל עליו אחריות זולא. וכן דעת הרמב"ן, וכן פסק הרמ"א, שם.

ולהלכה: המחנ"א [לב] כתב שניתן להקל כשו"ע. הגר"ז [סע' לה] כתב שטוב להחמיר כרמ"א.

ובש"ך [שם, ד] הוסיף בשם הטור: וכן יוכל להתנות שאם ישבר באונס ישלם לו דמיו אף על פי שמין הדין שוכר פטור מאונסין, וא"כ היה מקום להקשות שכיון ששם אותן בדמים ומתחייב באונסים הרי הדמים הלוואה אצלו והשכר שנתן לו מחזי כרביית! אפ"ה שרי כיון שאינו מתחייב בדמיו אא"כ ישבר וכל זמן שהוא בעין הוא מחזירו כמו שהוא ועד שעת שבירה הוא ברשות בעלים לזולא וגם הוא נפחת כו', לכן לא הוי כהלוואה.

עוד נחלקו הראשונים אם מותר לשוכר להתחייב לשלם את שוויו של החפץ המושכר כשעת השאלה או שיכול להתחייב לשלם את שוויו רק כשעת השבירה:

ברש"י [שם] מבואר שיכול לשלם אף כדמי החפץ בשעת המשיכה ולא נחשב לריבית מפני שייתכן שלא יישבר ואז יחזיר החפץ בעין אף אם יוזל, וכן ברשב"א ובשו"ע.

אולם ברמב"ן ובתוס' [בדף ע ד"ה דקא] כתבו שיכול לשלם רק כשווי רגע לפני השבירה, ונמצא שעד אז היה מוגדר כשכירות ויכול לדרוש שכר, ורק רגע לפני השבירה קנה את החפץ וחייב בשוויו בזמן זה, אבל אסור לשלם את שוויו של החפץ בשעת ההשכרה, שא"כ הוי כאילו קנאו ואסור לדרוש שכר עבור השימוש. וכן החמיר הרמ"א.

ובדר"מ והגר"א [ס"ק ט] ומחנ"א [לב] כתבו שמחלוקת זו והמחלוקת אם בעינן שיהיה פחת בכלי תלויות זב"ז. אולם היו שחלקו בין הנידונים וכתבו שאינם תלויים זה בזה.

ולפי האמור: יש לחלק בין שכירות מכונית, שיש בה פחת מחמת השימוש, לבין שכירות תכשיט, שאין בו פחת:

במקרה של שכירות מכונית, שיש לה פחת מחמת השימוש, אזי לכו"ע יכול לשלם אגרא ופחתא, ואין כלל חשש.

אבל במקרה של תכשיט, שאין לו פחת מחמת שימוש השכירות, אזי אם הפוליסה רשומה על שם השוכר יש לחשוש שלדעת הרמ"א יש איסור שמשלם גם שכר וגם פחת, אבל אם הפוליסה רשומה על שם המשכיר אין זה נחשב כקבלת אחריות של השוכר אף אם המשכיר מחייבו לשלם את תשלום דמי הביטוח, שאין זה מוגדר אלא כשהוספה בדמי השכירות.

וכל זה לדעת הרמ"א אבל לדעת השו"ע אין חשש כלל.

לגבי השאלת חפץ והחזרת חדש אף כשמתנה שאם יישבר מחמת מלאכה ישלם חדש [אע"פ שפטור מעיקר הדין]:

החור"ד [סי' קסא ס"ק א] כתב שאין כאן חשש ריבית כלל אף לדעת הרמ"א אף בחפצים שאין בהם פחת מפני שהתשלום הוא התחייבות חדשה ולא מוגדר כשכירות, ועדיף מריבית דרך קנס שמותרת, כמבואר בסי' קעז סע' יד. **המשך בעמוד אחורי**

בית דין צדק

"דרך משפט"

בנשיאות הגרז"נ גולדברג שליט"א

שע"י הכולל להוראה ודיינות

הדיונים מתקיימים בימי שני וחמישי באולם שע"י בי"כ "פני שמואל"

לפרטים וזימון דיונים:

הרב יעקב : 052-7133943

או במייל: yadin613@gmail.com

חשש ריבית בקבלת אחריות על חפץ מושכר [המשך]

ולגבי קבלת אחריות אונסין וגניבה ואבידה תלוי בסוגי ההסכמים:

אם בהסכם התחייב השוכר לשלם בכל מקרה אזי דמי לצאן ברזל ויש חשש ריבית דאורייתא [ואף אם השוכר עושה ביטוח].

אולם אם בהסכם נקבע שאם החפץ ייגנב השוכר פטור מלהמשיך לשלם, אזי אם השוכר ביטח את החפץ והתחייב להעביר למוכר את הסכום שיקבל עדיין יש איסור, ואם המוכר עצמו ביטח החפץ והפוליסה על שמו אזי מוגדר כאחריות אונסין על המוכר ואחריות יוקרא וזולא על הלוקח, וגם בכה"ג יש חשש ריבית כבריש סי' קעז.

הסכם ליסינג: ביאור ההסכם בכללותו: המוכר מוסר לקונה את החפץ בשעת חתימת ההסכם ומתנה עמו שהחפץ נשאר בבעלותו של המוכר עד שהקונה יגמור לשלם את כל התשלומים. הקונה משלם תשלומים חודשיים שחלק מהסכום הוא עבור שכירות החפץ וחלק עבור הקרן.

והנה בהסכם זה מתחייב הקונה לרכוש את החפץ בתום תקופת השכירות, וא"כ למוכר אין סיכונים כלל של זולא, מפני שהמחיר נקבע מתחילה, ואף אם מחיר המכוננית יוזל הקונה מתחייב לשלם כמחיר שנקבע מתחילה. אולם אף עדיין יש לדון להיתר אם אחריות האונסין תהיה על המשכיר, וכדלקמן.

ערב אחד בשבוע...

ותוד שנה וחצי אתה בקיא בחושן משפט חלק ג'

✓ סיכומים בכתב

✓ מתן דגש לפסקי דין בזמנך

✓ הכנה למבחני דיינות

✓ תעודה תינתן לעומדים בדרישות הקורס

"דין" - בית מדרש ללימודי הוראה ודיינות

לפרטים נוספים: 052-7618781

או למייל: yadin613@gmail.com